
Nádas Péter

VILÁGLÓ RÉSZLETEK (II)

Emléklapok egy elbeszélő életéből

Az első képem talán nem is a legelső, ezt sem tudom ma biztosan megítélni. A különböző fennmaradt dokumentumok, emlékezések és történeti kronológiák tanulmányozása után az a feltételezésem, hogy a tudatomban elsőként megragadt emlék, ami mögött semmit nem találok, 1944 nyaráról, egészen pontosan 1944. június 27. éjszakájáról való.

Habár az elraktározott érzetek társult képei közül bármikor előkerülhet egy még korábbi társulás.

A külső szemlélet, azaz a reflexió támpontja nélkül mégis igen nehéz, talán nem is lehet megtudni tőle, hogy az emlék vajon korábbi vagy későbbi-e.

Amikor erre a legelsőnek vélt lépcsőházamra gondolok, akkor jönnek sorban a lépcsőházak, életem valamennyi lépcsőháza jön vele, ezzel az elsővel. A lépcsőházak minden bizonnyal elmém azonos helyén vannak elkülönítve. Vagy a lépcsőház formája és fogalma alá rendelve létezik egy ilyen lépcsőházzal felcímkézett tárolási mód. Is. Egyetlen dolognak, fogalomnak, kifejezésnek többféle tárolási bokra van. Valakinek a karján zuhanok, magasan a lépcsők fölött zuhanok ebben a legelső lépcsőházamban. Repülünk a levegőben. Valószínűleg a fejemet is forgatom, ideges madárka, mindent látni, vészhelyzetben, de nincs vészérzetem, biztonság az alapérzetem, helyesebben ezt az alapérzetet keresztezi a kivételesség, a nem kiszámítható érzete. Szemmel tartani. A képek gyors egymásutánja követi a vészhelyzet tulajdonképpen semleges, közel sem felzaklató élményét, mondhatni, most fogom megalapozni a tudatomban a vészhelyzet fogalmát, látom a lépcsőház hatalmas falsíkját, látom a lépcsőforduló közeledő falának akadályát, a rövid, hideg felvillanásoknak hála lelátok a korlátok között a mélységbe: eltűnik a sötétből, és eltűnik a sötétben.

Egymásba tapad a képek egymásutánja, ez nem változtatható sorrend. Aztán nincsen hideg lángolás, nincs zuhanás, nincsen fenn és nincsen lenn. Csupán omlás van.

Hangja nincs, sötét van, meleg van, sötét semmi van. Úgy, ahogy későbbi ájulásaiban.

Talán a végén ott van még a törmelék csörgése a leomlás utáni pillanatból.

Akkor azonban már konfirmált fogalmaival látja be az ember, hogy el fogja veszíteni az érzetrendszerét, azaz az eszméletét veszíti. Már van hitelesített szava a bekövetkező eszméletvesztésre, még akkor is van szava rá, sőt megannyi ájulásra vonatkozó kész formulája, mások által gyakran emlegetett közhelye, amikor először történik meg. Akár több szava van rá, a szóban pedig előre van formázva az érzet. Az érzet a féldrágakő, a szó az aranyfoglat. A falomlás emlékének életem második évéből kell származnia. Nem az ájulás érzete maradt meg. Az ájulás érzetének is vannak fázisai, állomásai. Nem az ájulás tudata maradt fenn a fázisaival. Ilyen tudatom majd csak akkor lesz, ha lesz rá szavam. A látható világ fokozatos kimúlásának mozgóképe maradt fenn. Ahogy a látható világ átadja magát az elsötétülésnek. A fogalmiság előtti világlátás szépsége ma is lenyűgöz, ami egyben érzet is, kéz a kézben a teljesség érzetével. Ez egy olyan életkor,

amelyből az embernek szabály szerint nem maradnak könnyen hozzáférhető emlékei, illetve igen kevés. Többnyire örökre zárva a raktár legkorábbi traktusa. Habár a családi elbeszélések szerint ebben az időben már szobatiszta voltam, folyékonyan, világosan beszéltem, azaz mimikus és reflektív lényként serényen dolgozhattam a külső és a belső, az érzéki és a fogalmi elkülönítésén, a számra adott fogalmak hitelesítésén.

Még soha nem repültem valakinek a karján, a repülés érzete mégsem volt ismeretlen. Az érzet magja semmiben nem különbözött a későbbi repülések és zuhanások érzetétől. Repül a Péter, felrepül. Lezuhan a kismadár. Ahogy még később, lezuhanok egy kőfal tetejéről. Amint látom, hogy az öcsémet a Szabó Tusi lelöki ugyanennek a kőfalnak a tetejéről, egyenesen belezuhan egy csőtörés miatt kiásott, igen mély és vízzel teli gödörbe, de közben úgy beleveri a fejét a gödör peremén felhalmozott kövekbe, hogy azonnal eszméletét veszti. Én meg esztelenül úszom a lépcsők fölött a levegőben, hogy minél előbb kimentsem a vízből. Amint a sánc peremétől elrugaszodom, repülök a havas táj felett, és a léceimet egyensúlyban tartva sikeres zöttyenéssel földet érek. Ahogy az esti lámpafényben fejjel zuhanok ki az emeletes ágyból a balatonvilágosi Rákosi Mátyás gyermeküdülőben, mert az ágyban térdepelve el akartam hajítani egy párnát, és miközben repül a párna, a hajítás élvezetétől megittasulva ordítok, érzem, hátulról valaki, nem tudom, ki, szándékosan meglök, a lökés visszavonhatatlan. Meg fog történni. Ami heurisztikus újdonság az életemben. Ráadás apám korábbi magyarázatára. Gravitáció. Repülök a párnám után, de látom ám, hogy az én repülésemnek meredekebb lesz az íve. Ami tébolyultan izgalmas tapasztalat. Alig győzném megfigyelni. Egy reccsenés a vége, és a székesfehérvári kórház terében jönnek vissza zúgásából az első hangok, maga a reccsenés, amitől ismét érzékelem a súlyomat, a nagypárnát, az ágyat, habár nem tudom, hol vagyok, s mit érzékelek. Legfeljebb a tudatomat indítja felfedező útra a meglepetés. Napfényes délelőtt van a kórteremben. Ahol nagy zörgések közepette mindenki teszi a dolgát. Csodálatos, mert még soha nem voltam itt. Valahogyan ide kellett kerülnöm. De akkor is csak a reccsenés hangja tér vissza a tudatomba. Egy fityulás ápolónő kiáltozva jön. Belebeszél az erőfeszítésbe, azt akarja, kiáltozik, sírásra áll az ajka, nevet, sírva és nevetve a nevemet akarja. Amit nem értek. Miként mondjam meg neki a nevemet, ha nem tudom. Ez a név, a nevemet is, ez is olyan furcsán, ismerősen hangzik. Fáj az erőfeszítés, visszhangos térbe vagyok összezárva a sikítózásával, a kacajával, a nevemmel, a szavak foglalatával, amelyekből hiányzik az ékkő, sem drágakő, sem féldrágakő, a kórterem minden zajával, a délelőtti fénnel vagyok összezárva. Fáj a fény. Megmondom neki, hogy fáj a fény. Félek tőle, hogy nem fogja megérteni, nem fogja elfogadni, hiszen én sem egészen értem, hogy miért fáj a fény. Sírni kezd örömeiben, csókolgat, s csak ettől érzékelem, hogy maga a fejem az óriásra nőtt visszhangos tér, minden nagyobb lett benne, s megnövekedett terjedelme peremén még egy ennél is nagyobb kötés bugyolálja be. Ezek szerint messze kerültem a párnámtól, nagyon messzire az esti elrepüléstől. Ettől azonban végre eszembe jut az utolsó esti kép.

A nagy sötétben hallom a nevemet kiáltani, s nagy lépteivel jön a Baranyai Elza, mögötte jön apám a halálra vált, a szája szélén reszkető mosolyával. S akkor megint itt vagyok ebben a túl világos kórteremben. Fáj. Sok a fény. De mindez valószínűleg jóval később történt. Talán napok teltek el közben, talán csak órák, ma sem tudom. Baranyai Elza valamiket kérdez, amire nem tudom a visszhangos válaszom. Nem tudom. Inkább le kell hunynom a szemem, de örülök, hogy itt van. Biztos, valami bajom van, mert születésem óta ő a gyermekorvosom. Gézpólyát helyeznek a szememre. Helyesebben visszahelyezik rá a jótékony kötést, amiért valamikor korábban én könyörögtem. Nem tudom.

Előbb csak sülyedek, aztán megint elveszítem a földi nehézkedésemet. Úgy tűnik, mintha az emlékezés függőnye mögött létezne egy kevésbé hozzáférhető, ám igen stabil tudati állomány, amely ilyen esetekben átveszi a koordinációt. Ha nem hajlik az ember ezotériára, mint ahogy mindig is érdekelt, hogy mások miben mesterkednek, de én magam soha nem hajlottam ilyesmire, akkor ennek a tudati állománynak az érzetétől elrémül az ember a racionális tudatával. Elvileg azt kéne mondania, hogy a saját tapasztalását megelőző időkből van egzakt tudása a dolgok és jelenségek meghatározott köréről, és még oda is képes lenne belépni az emlékezetével, azaz lenne öröklött emlékéllománya; ilyesmit józan ember persze aligha mond ki hangosan.

Egyszer éjszaka, amikor a szüleink már nem éltek, Magda nagynéném ágya mellett üldögélve, tanácstalanul előadtam, hogy nekem vannak ilyen nem tudom honnan származó képeim. Nem tudom őket hová elhelyezni. Illetve nagyon is megvan a maguk helye. Nagynéném a leíró jellegű kijelentésektől visszahőkölt. Családom tagjainak arcvonásai ilyen esetben moccanatlanok. Nyakuk megmerevedik, fejük az udvarias hitetlenkedéstől félrefordul, mintha azt mondanák, na nem, s legfeljebb tekintetük villan ellenségesen. Tanácstalan voltam, nem tudtam volna megmondani, hogy ezek a bizonytalan eredetű, olykor kötetlenül megjelenő képek vajon az emlékezés képei-e, vagy éppen éberálmok, fantáziám önkéntelen termékei, azaz képzetek, ahogy a nyelvújítás kori magyar irodalom mondja, képzemények. Esetleg egyik tudati állományba sem besorolhatók. Talán az emlékezés öröklött ősellományából származtak át a sokszorosan reflektált, tárgyakkal és folyamatokkal teliszűfolt, reflektív ellenőrzés alatt tartott tudatomba, s úgy viselkednek, mint a tudattartalom útjelző táblái. Szerkezeti képek. Ősképzetek képei. Önálló dimenzióban, mintegy a valóságos emlékéllomány és a fantázia képeinek fedésében húzódnak meg. Sorvezető. Néha előtüremkednek. Mintha tudata mintáját, raszterét, hálóját, hálózati tervét, kapcsolási ábráját látná és érzékelné az ember. De amint elindul, hogy megbizonyosodjék, és módszeresen felfedezze, nyomban ürességbe ütközik.

Akkor már fényképésztanuló voltam, nagynéném, Aranyossiné, született Nadas Magda pedig szüleink korai halála után a hivatalos gyámunk, szakmaszerűen foglalkoztatnak hát a képek, a fények, a fény képkalkotó tulajdonságai, a természetes fények és a mesterséges fények különbségei, az élfény, a szórt fény, a direkt fény, a reflektált fény, a sűrű fény, a hideg fény, a meleg fény, azaz a fényforrások és a fényvisszaverő felületek, a mély árnyékok reflektív derítése, a fények színe és színhőmérséklete, az emlékezés könnyűsége, a dolgok súlyos jelenvalósága, a képzelet, az érvessztés és a nagy szerelmi felfordulásban, az ejakuláció, a spirituális én megannyi elektromos kisülése, néha kétszer, egetverő villanások lassított egymásutánban, belső fény, káprázat, majd a nappali én fénylő és szomorú visszanyerése, a világ elszürkülése; a szürke fokozatok szerepfelfogása a fénytani végletek, a fehér és a fekete között, azaz a szenzualitás szerepe a képkalkotásban és az emlékezésben.

Mi mit hív elő, mi mit fed el. Hol képet az érzet, hol érzet a képet, hol mindkettőt lefedí és elfedi a fogalom avagy az érzéki áramok elektromos kisülése. A rögzítés és az archiválás módszerei, minőségei, szisztémái, a rögzítés kronológiái, a jelenségek egyedisége, az egyediség önfejű mutatóványai, a karakter, az arc, a vonások és a jellemvonások közötti kapcsolat, a látvány és a test illata, emberi testeké és fizikai testeké, érzékelésük egyidejűsége.

Ilyenkor éjjel mindig csak az olvasólámpája, egyetlen falikar világított a feje felett a nagykörútra néző, magas és tágas szobában. Mintegy éve laktunk már itt együtt, ők

egy szemközti házból költöztek át, mi pedig az öcsémmel egy Pozsonyi úti lakásból. Odalenn olykor elcsörömpölt egy éjszakai villamos. Viaszernyős barokk falikar volt, megvan ma is, kettő van belőle, habár eredetileg háromnak kellett lennie, most az öcsémék nappalijában világít ez a kettő. A kinti fények mennyezeti reflexei erősen derítették a szoba sötétjét. Ahhoz képest, hogy idebenn csaknem világos lett a derítéstől, a kinti fényforrások indokolatlanul hosszúra nyújtották a mennyezeten a barokk csillár karjainak árnyait. Amióta fényképésztanulóként az első lépéseket tettem, tulajdonképpen mást sem figyeltem, mint a fényforrások munkáit. Ebben a körúti szobában most a direkt fények és reflexeik egyszerre érvényesítették hatásukat a szórt fényekkel. Ahogy a barokk csillár karjainak árnyéka a fák ágainak árnyékára ült. Sajátos képi bonyodalom egy sima falon, a bonyodalom mintázata. A barokk csillár a falikarokkal az apám nagynénje, Mezei Erzsébet rózsaszín szalonjából származott át ide, de eredetileg a bécsi dédanyánk, Eugenie Schlesinger kisszalonját világította be a Nagykorona utcai lakásban, majd ugyanitt Erzsébet rózsaszín szalonjába vitték át, onnan pedig legidősebb nagynénkhöz, Özsihez, előbb a Dalszínház utca 2. szám alatti lakásba, majd a Dobsinai utca 12. szám alatti házban Özsi nagynéném emeleti szobájába, később pedig hozzánk került, még később az öcsém örökölte, akitől egy lakásfestés alkalmával, amikor a Felvinci utcai lakásukból mindent ki kellett pakolniuk a garázsba, végül is ellopták a barokk csillárt. Semmi mást. A barokk csillárt ellopták. A két falikar megmaradt. A kép pedig elég erősen megragadt a tudatomban, habár a Bécsből hozott barokk vendégfellépése ezzel jórészt véget is ért a családunkban. Érdekes darab volt, mert eredetileg gyertyafényre építették, s csak később, Schlesinger Eugénia halála után mesterkedték belé a villanyos vezetékot, ahogy akkoriban mondták, s ezek az ősrégi villamos kábelek bizonyos helyeken kissé kilógtak belőle.

Nevetett a nagynéném a világos félhomályban, amelyben a tárgyak árnyai és a fények össze voltak írva a felületek fényvisszaverő képességével, úgy nevetett, ahogy apai családom tagjai valamennyien; torokhangon, mintegy hápogva, ugatva, visszanyeldekelve a nevetés illetlen örömét. Személyest tilos volt közreadniuk. Gyerekként nem volt szabad hangosan nevetniük. Nevelőnők minden alkalommal következetesen leállították, apjuk pedig, aki nem volt éppen finom ember, megbüntette őket az ildomtalanágukért. Meglepettségében fel is kiáltott, hiszen akkor ez a Damjanich utcai ház. Ahol egyszer éjszaka, mesélte rögtön, mikor is, december, valamikor 1944 decemberében, szirénára és légítámadásra riadva, anyám a harmadik emeleti elsötétített lakásban, ahol semmit, de semmit nem lehetett látni, azonnal megszűnt az áramszolgáltatás, csupán hallani a kiáltozásokat, Klári, keljetek föl, hallani a gyertya és gyufa utáni gyors kotorászt, Klári, Klári, érezni az érintéseket, az ütközéseket, erre már emlékszem, attól kezdve gyertyának és gyufának mindig lennie kellett a háznál, s erről a mai napig magam is gondoskodom, bármi történjék, legyen gyufa, legyen gyertya, valaki kiragadott az ágyból, a légelhárítás nyomjelző lövedékeinek hosszan lobogó fényében rohant velem, le az óvóhelyre.

Ha tényleg december vége, ha Magda nagynéném nem tévedett, és nem egy nyári napon, nem június 27-én történt, akkor ott kellett lennie a Damjanich utcai lakásban Irénnek, anyám húgának, azaz Tauber Irénnek az újszülött Mártuskával a karján, s ott kellett lennie Bán Magda és Róna Imre két gyermekének, Róna Péternek és Róna Erzsinek. Akkor azonban valószínűtlen, hogy az anyám az összes többi gyerekről megfeledkezve rohanjon velem. Az akkor egy másik nő, egy másik anya lenne, nem az én anyám. Ilyesmit soha nem tett. Voltak kellemetlen tulajdonságai, amelyeket mások talán

nem ismertek, de önös nem volt, egoista nem volt. Előbb mindig másokkal foglalkozott, bárki mással, aztán foglalkozott velünk, csak aztán az apámmal és legvégül önmagával. Szerintem ennek a bombázásnak, amely emlékezetem első képsoraként ragadt meg, nem december a dátuma, hanem valamikor nyáron kellett megtörténnie.

Azon a mindennél emlékezetesebb éjszakán, amikor a Damjanich utca 42. számú ház egyik felét egy bomba egyszerűen leszelte, de a lépcsőház és a ház másik fele velünk együtt csaknem épen megmaradt. Az ablakok ugyan betörték, és a szilánkok mindenkit könnyen megebesítettek. Ez pedig 1944. június 27-én történt, amikor az amerikai légierő 300 négymotoros nehézbombázóját egy felhőktől takart sziléziai célpont helyett Budapest fölé vezényelték az angolszász szövetségesegek, hogy a Ferihegyi repülőteret, a pályaudvarokat és a Ferenc József laktanyát izzé-porrá zúzzák. Amit jórészt megtettek. Másnap 84 halottat és 223 sebesültet számoltak össze Pesten. Ha ellenben mégis december, akkor minden bizonyos nem volt még ott sebesült nővérük, Őzsi, s így a lánya sem, Vera. Magda nagynéném azt írja az emlékiratában, hogy ők ketten december 26-án érkeztek meg a Damjanich utcába.

Még van ugyan két másik állítása is, amely az elsővel szintén nem vág egybe. Nyáron azt gondolta, írja az emlékiratában, hogy anyámnak a bombázások miatt velem együtt azonnal el kéne tűnnie Budapestről, ez így túl veszélyes a gyerekekkel. Anyám ebbe nem szívesen ment bele, ezt viszont tőle tudom. S hogy elmenjen velem, valamilyen megrázkódtatásnak kellett történnie. Ledőlt a ház fele, s a lépcsőházi törmelék mindketőnket maga alá temetett. Megrázkódtatásnak ennyi elegendő lehetett. Másként az emlékezetem képei nem is jönnek össze a dátumokkal. Június utolsó napjaiban mehettünk el Budapestről, amikor a vidéki zöldséges kertekben az uborka már gyarapodni kezd. Első emlékeimben igen nagy szerepet játszik majd az uborka. Aztán azt írja a nagynéném, hogy amikor ősszel, a nyilaspuccs után úgy gondolták, hogy mégis jobb lenne visszatérniük a lakásukba, amely épen maradt, habár a ház másik felét még a nyáron elvitte a bomba, s a visszaköltözésre a felső kapcsolatuk közvetítésével engedélyt is kaptak az illegalitásban működő Kommunista Párttól, akkor anyám már ott volt velem a lakásukban. Logikus, hogy amikor szeptemberben Bácskából mégis visszatértünk Pestre, akkor nem a Pozsonyi úti lakásba mentünk vissza a hamis papírjainkkal, hanem az üresen álló Damjanich utcai lakásba, ahol a házmester kötelességszerűen elkérte ugyan a papírokat, de semmilyen papírt nem vizsgált meg. Minden nyilvánvalóan hamis úti parancsot szó nélkül elfogadott, teli is volt a romház katonaszökevényekkel. Vera úgy emlékezik, hogy ők a szilvesztert már ott töltötték velünk a Damjanich utcai lakásban, ám sokkal előbb nem lehettek ott.

Villájukat az Orbánhegyen, a Dobsinai utcában, egy Görgényi nevű tábornok vette a birtokába. Kinézte magának, két napot kaptak a csomagolásra és az elköltözésre. Habár ilyen nevű tábornokot ma semmiféle nyilvántartásban nem találok. Sem honvéd tábornokot, sem csendőr tábornokot, a főtisztek között is kerestem a nevet, de ott sem. Görgényi Dániel százados az egyedüli ezen a néven, de ő a ház elkobzásának időpontjában hadifogságban van Krasznogorszkban, ahol antifasiszta iskolát végzett, azon tisztek közé tartozik, akik kiáltványban tudatták a háborús világgal, hogy megalakították a Magyar Légiót, és az orosz csapatok oldalán fognak harcolni a német és a magyar csapatok ellen. A Dobsinai utcai házból előbb a Pozsonyi út 15. számú házba költöztek egy baráti családhoz. Rendl Sándor és Háy Elek közös ügyvédi irodát tartott fenn a Teréz körúton, nemzetközi kereskedelmi jog volt a speciális szakterületük, míg el nem kobozták az irodájukat. Üzlettársak voltak, de jó barátok is. Háy Elek kiterjedt rokon-

ságát is ott találták a Pozsonyi úti lakásban. A zsidó földtulajdon elkobzását előíró törvényt ugyanígy mintegy másfél éves türelmi idő után végrehajtották, s ezért a Háy rokonoknak el kellett hagyniuk aszódi, illetve jászberényi birtokaikat és udvarházaikat. Háyék lakásából néhány nap múltán a nyilasok költöztették ki őket, mikor is az egész házat ötletszerűen a tulajdonukba vették. A közeli Návay Lajos utcába kellett átköltözniük, egy sárga csillagos ház ötödik emeletére. Tizenegyen zsúfolódtak össze a garzonlakásban, ahol nem volt konyha, csupán egy teakonyhának nevezett főzőfülke az előszobában egyetlen rezsóval. Vera úgy emlékszik, hogy tisztaságot és rendet tudtak tartani, nem esett egyetlen hangos szó, nem volt közöttük súrlódás vagy összezőrdülés. Karácsonyeste aztán aknatalálat érte a lakást, éppen az egyetlen asztal körül ültek. A súlyos sérülteket, többek között Vera apját, Rendl Sándort, Háy Eleket, a feleségét, a Háy rokonság könnyebb sérültjeivel együtt a Tátra utcába szállították, ahol néhány nappal korábban a zsidó orvosok önerőből szükségkórházat létesítettek. Vera könnyebben sebesült édesanyját, Özsi nagynénémet szintén ott látták el. Vera egyedül maradt a garzon egyetlen rommá lőtt szobájában, s ameddig az édesanyját valaki éjjel vissza nem hozta frissen bekötözve, kényszeresen vért mosott, lemosta a sérült bútorokról a vért. Úgy érezte, hogy ezt meg kell tennie. A padlóról a vértócsákat előbb fel kell itatnia. Miközben dolgozott, jött és ment a vödörrel az épen maradt fürdőszoba és az elnyílt mélység fölött a beszivítő jeges szélben, járkált a törmelékhalmon, minden bizonytalansággal súlyosan sokkos állapotban, mintegy jócskán megkésve vette észre, hogy a falak is véresek, és ő maga is megsérült. Kézfejen a bőr apró üvegszilánkokkal volt megszórva, a fürdőszobában egyenként piszkálta ki a szilánkokat a kézfejből, s mire végzett, a megnyílt sebekből vérzett a kézfeje. Sokkos állapotban az emberi tudat horizontja eltűnik, az univerzum mintegy alámerül. Nincs kilátás és nincs belátás. Mintha óvná önmagát a gondolkodástól, a tudat nem foglalozik többé sem a múlttal, sem a jövővel, még a jelennel sem, hanem egyetlen esetleges, néha hajmeresztő rögeszménél ragad le. Vera semmi másra nem gondolt, csak arra, hogy fel kell mosnia, az utolsó cseppig fel kell a vért itatnia, minden nyomot eltüntetnie, hogy Juliska néni elégedett legyen. Háy Elek felesége volt Juliska, aki szintén súlyosan megsérült. Rendl Sándor könyökcsontjába állt bele egy jókora repeszdarab, amit sikerült az épen maradt kezével kiemelnie, ám a könyökcsont szétroncsolódott; világos volt, hogy orvosi segítség nélkül ezt a fájdalmat folyamatos ordítózás és csapkodás nélkül sokáig nem állja ki. A Tátra utcában azonnal érzéstelenítették és operálták. Ennek a szétlőtt és a vértől nem megtisztítható lakásnak az előszobájában töltötték el az édesanyjával az éjszakát. Másnap reggel váratlanul megjelent náluk Koch György, az építész, mert ki tudja, honnan hírt vette a balesetnek, és átvitte kettőjüket egy Pannónia utcai házba, amelyet néhány évvel korábban ő maga épített. Az utcafrontnál beljebb épített, ötemeletes épületnek három bejárata van, ezek közül kettő csillagos háznak számított, a harmadik azonban nem. Ez utóbbiban volt Koch irodája. Itt helyezte el őket a hamisított svájci menlevelükkel. Légiriadó esetén a csillagos ház pincéjébe kellett lemenniük. A pincét el tudták úgy érni, hogy nem kellett a keresztények lakta ház folyosóin mutatkozniuk, s így néhány napig elkerülték a nyilas házmester figyelmét. Koch látta el őket étellel. Apám 1941 és 1943 között, két évig műszaki ellenőrként dolgozott a Bauhauson iskolázott neves építésznél, míg tíz egymást követő munkaszolgálatának egyikére be nem hívták.

Gyorsan jegyezzük meg, hogy Budapest ostromának százket napja alatt éjszakára aligha jutott valakinek eszébe levetkőzni és hálóruhát öltetni. A háború e leghidegebb télén, felöltözve, orruk hegyéig bebugyolálva, cipőben, bakancsban aludtak a budapes-

tiék. Fűteni alig is volt mivel, illetve a központi fűtéses házakban, ahol a szén vagy a kokszt már régen kifogyott, nem is volt hogyan, mert ezekben a házakban kémény sem volt. Bármikor késznek kellett lenniük menekülésre, menetelésre.

Pincéből föl a lakásba, gyorsan, amíg nem jön a következő légitámadás, óvóhelyre le, gyorsan, ki a vízért, amikor váratlanul híre ment, hogy valahol a közelben lenne víz, vagy el egy kis tüzelőért, már akinek kályhája volt, vagy a kályhacsövet sikerült az ablakon kivezetnie. A frissen elhullott lovakból késsel, ollóval a húst kihasítani. Az elhullott lónak azonnal híre ment. Bármivel kivágni a húst a szerencsétlenül járt jószágok teteméből. Amíg még meleg. Amikor csontkeményre fagytak, akkor már csak baltával vagy fűrészszel lehetett kihasítani, baltája, fűrészze megint csak nem volt mindenkinek. Róna Erzs, aki akkor hatéves volt, röntgenorvos lett, s kicsinysege miatt Kukacnak becézték, ma úgy emlékezik, hogy legalább tizenegy ember ellátása hárult az anyámra. 1944 rettenetes telén anyámnak valahol még karácsonyfát is sikerült szereznie. Miközben a Návay Lajos utcai házat aknatalálat érte, és Budapest körül végleg összezárukt a szovjet hadsereg gyűrűje, mi a kettészelt Damjanich utcai ház épen maradt felében gyertyát gyújtottunk a karácsonyfán a harmadik emeleti lakásban. Róna Erzs, vastag, fekete copfot viselt, amit a tetűi miatt nagy sírások közepette le kellett vágniuk, mikor is egy bizonytalanná vált zsidó árvaházból megérkezett hozzánk a két gyerek. Bán Anna bírta őket az anyámra, a nagynénjük, aki Füst Milán orvosa volt, s levelezésük tanúsága szerint egyik legkomolyabb bizalmasa. Füst legutolsó, 1944. március 15-én keltezett naplóbejegyzéséből tudjuk, hogy még azokról a gázkamrákról is tudott Budapesten, amelyekről Németországban a beavatottakon kívül állítólag senki nem tudott. Ha ő tudta, akkor Bán Annának is tudnia kellett róla, s a bizonytalanná vált intézményből el kellett a gyerekeket hoznia.

Erzs mintegy vigaszdíjként kapott karácsonyra az anyámtól egy széles, vörös szalagot arra az időre, amikor majd ismét hosszú copfja lesz. Az ostrom után ismét tömör copfba fogta a haját, a vörös szalagot azonban nem viselte, hanem eltették selyempapírba csomagolva. Bátyja, a tizenöt éves Péter, aki szintén orvos lett, s akinek akkoriban már oly erősen növekedett a szakálla, hogy rendszeresen borotválkozott, egy kétkötetes Kovai Lőrinc-regényt kapott karácsonyra. Két utcával odébb, a Dembinszky utca 37.-ben, anyámnak még meg kellett néznie a szülőket a nővérénél, Bözsínél, az anyai nagymamát és a nagyapámat, Tauber Arnoldot és Nussbaum Cecíliát. Nyilasrazziát elkerülve, vagy szerencsésen átjutva rajta, vizet vinni nekik, vagy vinni a frissen szerzett sziszikes babból, vinni egy darabot a lóhúsból. Magda nagynéném és anyám a december végi napokig még illegális utakra is ment. Karácsony másnapjától kezdve ez nem volt többé lehetséges. Arról sem volt tudomásuk, hogy ezen a környéken rajtuk kívül még két másik ellenálló csoport működik, az egyik alig néhány háznyival távolabb, a Vilma királyné út 41. számú házában, a másik a Dembinszky utca 17.-ben, ahol a folyamatos bombázás, ágyúzás, a nyilasrazziák gyakorisága és valamivel később az utcai harcok miatt ezek a csoportok is tétlenségre vannak ítélve. Január első napjaiban aztán, amikor az anyám és a nagynéném ismét megkísérelték helyreállítani a megszakított kapcsolataikat és folytatni a tevékenységüket, a Vilma királyné úti házában működő ellenálló csoporton a németek rajtaütöttek. Előbb a Damjanich utcai német parancsnokságra vitték a letartóztatott fiatal férfiakat, majd felszállították őket a budai Várban székelő Gestapóhoz, onnan pedig levitték őket a várbarlang legmélyére, a kínzókamrának használt jégverembe.

Anyámnak és a nagynénémnek az Újpesti rakpart 7. számú ház Pozsonyi közre néző pincenyílásából kellett elhoznia a frissen készült hamis papírokat, a frissen nyomott

röpcédulákat. Valamivel alkonyat előtt volt a legkedvezőbb. Széthordani a megadott címekre, vagy átadni a közvetítőknek, illetve átadni alsó kapcsolatuknak. A gazdasági földrajz tudósa volt, egy feltűnően agilis fiatal férfi, Markos Györgynek hívták. Vagy a hamis igazolványokat közvetítés nélkül juttatni el a megfelelő helyekre. Mindez persze jóval komplikáltabb, mint ahogy én itt le tudom írni. Ha sötétedés előtt mentek, és nem tudták azonnal eljuttatni a kapott anyagokat a megfelelő helyekre, akkor a halálosan veszélyes csomaggal még a kijárási tilalom kezdete előtt vissza kellett érniük a Damjanich utcába, miközben hosszú utcaszakaszokat lóttek, légiriadó volt, teljesen vakon egy ismeretlen óvóhelyre kellett lerohanniuk a csomaggal. Avagy megadott időben, megbeszélte helyen találkozni a felső kapcsolatukkal, Fitossal, akiről csak az ostrom után tudták meg, hogy kicsoda, majd vissza az Újpesti rakpartra, beadni a pincébe Pecsétőrnek, azaz István nagybátyámnak a Fitostól vagy a Városháza ellenállási csoportjától Aranyossi Pál, illetve Markos György közvetítésével beszerzett üres űrlapokat és eredeti dokumentumokat vegytisztításra, amit mosásnak neveztek. Ugyanilyen üres egyházi nyomtatványokat hozott az anyám a Pozsonyi úti református templom lelkészétől, Bereczky Alberttől. Mosott papírokat és üres űrlapokat a mai napig őrzök. A mosottság azt jelentette, hogy a fölösleges adatokat a nagybátyám az apámmal együtt az illegális pincében vegyi úton kimosta, a kimosott adatok helyett Fitos utasítása szerint új adatokat írtak be régi receptek szerint készített, antikra, azaz megkopottra, napszártára árnyalt barna, kék, illetve fekete tintákkal. A megfelelő adatokat kis cédulákon kapták, maradtak az irataink között ilyen kis cédulák. A pincében Róna Magda feladata volt az adatok beírása. Nagyszerűen tudott régies kézírásokat imitálni. Mindezt persze gyertyánál vagy igen gyenge lámpafényben. Nem tévedhetett, nem ronthatott. Ezeket a papírokat már csak legfontosabb nyomtatott elemeik, Magyarország helységneveinek csak a hivatalok által ismert s időről időre megváltoztatott titkos számai, valamint az eredeti pecsétek és aláírások miatt sem tudták volna pótolni. Csupán meghatározott adatokat cseréltek ki a régi okmányokon, vagy a régi pecsétek mintája alapján készített István nagybátyám egy újat, de az eredeti írásmód és a beírás vagy a pecsét semmiben nem különbözhetett az eredetitől.

Voltak olyan írásmódok, amelyeket Duci mégsem tudott utánozni. Ezekben az esetekben a vegyileg már kimosott dokumentumnak tovább kellett vándorolnia Várkonyi Gizéhez, az írásimitáció felkent papnőjéhez.

Olyan írás nem volt, állította nagynéném az emlékiratában, amit Gizi ne tudott volna imitálni. Magda nagynéném párnái között, az ágyban fekvé meg is mutatta, hogy mit csinált Gizi. Gizi tudománya hallatlanul imponált neki. Megállt a papír fölött, rövid ideig nézte az írást, aztán elég szórakozottan, de mondhatnánk azt is, hogy ihletetten, elvette az asztaláról a megfelelő tollszárat, az írásképeknek megfelelő vastagságú tollszemet, egymásba illesztette őket, de közben egyetlen pillanatra le nem vette szemét az írás képéről, majd mielőtt a Pista nagybátyám által gyártott tinták egyikébe belemártotta volna a tollszemet, írni kezdett a levegőbe. Az írásmódot előbb a levegőben imitálta. Azt mondta, hogy soha nem papíron, mindig a levegőben, többször egymás után. S akkor tekintetével immár csak annyi időt vesztegetve, hogy gondosan belemártsa a tollszemet a tintába, s megvizsgálva, megfelelő mennyiséget vett-e fel vele, mindenféle próba nélkül, a megfelelő helyre a megfelelő szöveget, stílusához híven beírta. Fitos szóbeli utasításait és további igényeit anyám, illetve Magda nagynéném közölte a Pecsétőrrel. Erre volt egy többszörösen biztosított módszerük. Néha szemtől szemben is látták egymást a pince előterének homályában vagy a hiányzó ablakszemen keresztül. Apám és anyám ellenben nem láthatták egymást, egymás hangját sem hallhatták, s ezt

a Pista által felállított biztonsági rendszabályt zokszó nélkül mindketten elfogadták. Ha a kintiek zöldséget vagy még ritkábban gyümölcsöt tudtak szerezni, akkor a hiányzó üvegtéglán keresztül le kellett adniuk a pincébe, hogy a pince foglyainak skorbutja legalább ne legyen súlyosabb. Ezeknek az illegális utaknak minden egyes pillanatban tetemes volt a kockázata. Másfelől nem is késlekedhettek, mert a késlekedés emberéletet jelentett, illetve a földalatti mozgalom hálózatának működését veszélyeztették. Ha elkapják és letartóztatják, akkor helyben agyonlövők, az egykori szóhasználat szerint felkoncolják őket. A Stefánián a nyilasok a padokra ültették ki a meggyilkoltak testét, táblákat akasztottak a nyakukba. A Városligetben fákra kötötték fel őket, s a holttestek hosszú hetekre ott maradtak. Kóbor kutyák, nyestek és madarak csonkították meg a keményre fagyott testeket. Vagy összeverik, valahová bekísérik, vallatják, megkínózzák őket, s akkor a négy gyerek egyedül Irénre maradt volna a Damjanich utcában; ahová minden bizonnyal csupán december legutolsó napján érkezett meg Özsi nagynéném a lányával, a tizenöt éves Verával átmeneti búvóhelyükről, sokkosan és sebesülten. Vera unokanővérem építész lett, mégpedig mélyépítő mérnök, ma Torontóban él. Ő döntött úgy, hogy a Pannónia utcából el kell jönniük. Egy légitámadás közben a Pannónia utcai csillagos ház pincéjében híre ment, hogy a Lipót körút 3. számú házban működő hadiszállásukról portyára induló nyilasegységek immár minden formaságtól eltekintenek, nem kérik senki papírját, lehet menlevele vagy külföldi útlevele, nekik egyre megy, a Szent István parki vagy a parlamenti lejárónál az alsó rakpartra terelik a zsidókat, és válogatás nélkül belelövők őket a zajló Dunába. Ismertem egy férfit, aki sebesülten, a jégtáblák között lavírozva mégis kiúszott. Vitette magát a jégtáblákkal, a szélükbe kapaszkodott, illetve a lábával és a karjával lökdösnie kellett a jégtáblákat, nehogy lefejezzék, levágják a lábát vagy a karját. Maga sem értette, hogy mit tesz, vagy mi történik így vele. Szívgyógyász lett, s ahogy sebesülten és véresen kimászott a Dunából, egy levegő után kapkodó kamasz fiú, éppen át tudott kelni az úttesten a szürkületben, amikor a Balaton utca sarkán egy magányos valaki könnyőrelesen befogadta. Nem volt rá fiziológiailag elfogadható magyarázata, hogy miként élhette túl életének ezt a közjátékát sebesülten. S alig ötszáz méterre a szerencsés befogadás és megmenekülés színhelyétől, Vera nem merészt többé felmenni az emeleti irodába. Egy újabb belövéstől talán jobban rettegett, mint bármi mástól.

A kockázat léptékén lemérhető a két asszony, Nádas Magda és Tauber Klára kommunista elhivatottságának nagyságrendje. A feladványok súlya az önféltésüket számolhatta fel először, ami felelősségérzetük horizontján szükségyszerűen tágitott egy jó nagyot. Nemcsak az adott pillanaton nyílt túl a tekintetük, hanem még a túlélési vágy zsupori ösztönét is szélesre tárta. Anyám eredendően nem volt félnék természetű. Mit visz a kosarában, fiatalasszony, kérdezte tőle a nyilas járőr már messziről, amikor jött a pincéből a hamis papírokkal és rölapokkal teli kosarával. Arcukba vigyorogva, gondolkodás nélkül azt válaszolta, hogy zsidó vagyont. Ezek tombolva felröhögtek, csapkodták a térdüket, ő pedig szívből nevetett velük, hiszen tréfája jutalmaként háborítatlanul mehetett tovább a kosarával. Ami Vera döntésében is szerepet játszott. Menjenek el a Damjanich utcába, mondta az anyjának. Életének ez lett az első felnőtt döntése, legalábbis így könyvelte el magának. Egyszer New Yorkban megkértem őt a permetező esőben az utcán, mondja már el, hogy miért szerette az anyámat. Mit szeretett rajta, hiszen nem csak a korkülönbség volt nagy közöttük, még ennél is nagyobb a politikai nézeteik közötti különbség. Érteni akartam, hogy miért szerették az anyámat. Azt válaszolta, hogy a kedélyét, a derűjét szerette, s hogy nem beszélt vele úgy, mint egy

gyerekkel, hanem egyenrangúként. S szerinte az ő anyja és a nagynénik között volt egy olyan egyezség, hogy a politikai nézeteikkel nem traktálják a serdülő lányát. Ilyesmíról soha nem beszéltek neki. A ti anyátok pedig állandóan nevetett, mindenkit megnevetetett. Egy idióta, egy udvari bolond is bárkit megnevetett, vettem ellene, mert tisztán akartam látni.

Neki ez nem volt természetes, válaszolta elgondolkodón, nekem ez újdonság volt, kivételes, hiszen az én anyám, mondta, soha nem nevetett. Legfeljebb elmosolyodott. Az anyátok pedig jókedvűen ébredt, és jókedvűen feküdt le. Ez nem egy idióta életkedve volt. Szándék is volt benne, biztosan, nem akart búbánatot terjeszteni, és semmilyen helyzetben nem is terjesztett búbánatot.

Magda nagynéném azt írja az emlékiratában, hogy ő sem félt, s ez valószínűleg szintén így igaz. Bámulatra méltó lehetett a helyzetismeretével, a lelkierejével, a vitát vagy ellentmondást nem tűrő nagyasszonyi modorával. Már leányként ilyen volt, parancsoló, rendelkező, s minél idősebb lett, annál inkább ilyen lett, egy született úrnő, nem úrinő a felvett modorával, hanem született úrnő, aki csupán melleleg kommunista. Még ha ezt ő fordítva gondolta is. Elképesztő jeleneteket ír le az emlékiratában, szituációkat, amelyeket egyszerűen a fellépésével oldott meg, az ellentmondást nem tűrő modorával. Azt is bevallja, hogy az ostrom legkritikusabb napjaiban őt egész napra összeomlott, s nem először életében. Amikor a férjét egy illegális találkozón, az arisztokrácia kedves találkozóhelyén, a Semmelweis utcában, az Országos Kaszinó éttermében, ahol neki Pallavicini György őrgróffal, a férjének pedig a Városházán működő ellenállási csoport egyik tagjával kellett volna találkoznia, a szeme láttára letartóztatták. Természetesen külön érkeztek, de Pallavicini nem volt sehol. Hiába is várt volna rá, az őrgrófot két nappal előbb tartóztatták le, íróasztalában pedig megtalálták a naplóját. Naplót írt az őrült. Az íróasztalában tartotta a rejtjelezetlen naplóját. De az egyik asztalnál ülve hirtelen megpillantotta Markos Györgyöt, akit viszont csaléteknek vittek oda a detektívek, egyenesen a Margit körúti feyház pincéjéből. Amint megpillantotta, Markos máris pofákat vágott. Tűnjetek el innen. Fel ne ismerjete. Ne gyere közelebb. Amit Magda nagynéném egyetlen szemvillanásból elértett. Anélkül, hogy köszönt volna régi párizsi barátjuknak és alsó kapcsolatának, emelt fővel, egyenes háttal, egyenes derékcal, mintha csak vízen járna, a maga nagyasszonyi modorában suhant át a másik terembe. Nem volt olyan alkalom, amikor ez a vad kommunista nő ne viselt volna kosztümöt, kalapot, kesztyűt, szőrmét. Férje, aki a grimaszolás pillanatában lépett be az étterembe, érzékelte ugyan Markos grimaszolását, távozó feleségét is látta a nagy kalapjában, a könnyű kis muffjával és a vállát keretező leheletkönnyű fehér rókájával, de azt hitte, hogy Markos már megint marhászkodik. Ahogy volt, kabátban, kalapban, azonnal le is zötytyent Markos asztalához. Markos a foga között sziszegte, hogy menjen el. Menj innen. Azonnal. Azonnal. A kétszeri azonnalt végre megértette. Am a maga kedélyes, úri módján, még vitatkozott egy kicsit Markossal, hogy már miért menne azonnal, csak nyugalom, majd szépen, kényelmesen elmegy. S tudja-e Markos, mit mond az öreg bika a fiatal bikának? De ezt a tréfáját már nem mondta el, fölállt, megigazította vastag csontkeretes szemüvegét, elbúcsúzott, visszatette szép kopasz fejére a kalapját, vette a nem tudták, mivel, de feltűnően degeszre tömött aktatáskáját, s ment. S amint ment volna, kényelmesen, a maga angyali és törhetetlen bizalomtól eltelt naivitásával a kijárat felé, civil ruhás detektívek álltak fel egy szomszédos asztaltól, közrefogták, átkarolták, mint egy régi jó barátot, a fülébe sziszegték, hogy hallgasson, tartsa a száját, gyorsabban szedje a kis lábát, s vitték a palota előtt várakozó sötét Studebake-

rükhöz. Egy másik csoport Markost kapta közre, őt is barátilag, barátságosan, hogy egy másik gépkocsival vigyék vissza a hírhedt Margit körüti fogházba, ahol előzőleg már többször megtalálták és megkínózták. Ezek az emberek azokban a hetekben nemcsak bátrak voltak, hanem vakmerők. Amit Arisztotelész köztudottan nem vesz jó néven a *Nikomakhoszi etikában*. A bátorságot dicséri. A vakmerőséget és a gyávaságot mint a bátorság két végletét elveti, mert egyik sem mértékletes.

Értem én, hogy mit mond Arisztotelész, helyeslem is, saját tapasztalataim minden ízükből őt igazolják, ebben az egyetlen esetben, Budapesten, 1944 telén, ha tehetném, mégsem tartanék vele. A nagynéném és az anyám jól tették, ahogy tették, még akkor is jól tették, amikor ezzel a gondjaikra bízott kiskorúak életét veszélyeztették. Adott esetben, amikor az elkészült röplapokat és hamis papírokat nem sikerült a rendeltetési helyükre eljuttatniuk, akkor ugyanabba a Damjanich utcai lakásba hozták, ahol előbb négy, majd öt kiskorút kellett hamis papírokkal bűjtatniuk. Amikor anyám szeptember közepén visszatért velem Budapestre, lelkesen beszámolt Aranyossiéknak a jugoszláv partizánmozgalomról. Csak a kukoricásba kellett volna éjjel kimennie, hogy csatlakozzon hozzájuk. Miattam nem tehetette, de alig tudta magát a lépéstől visszatartani. Vannak helyzetek, amikor nincsen többé miért nem vakmerőnek lenni. Ma is sajnálom, hogy nem hagyott Bieberékre, s miattam nem ment ki a kukoricásba éjjel.

Magda és Klára szerette és értette egymást, közösségük érzete, a feltétlen kölcsönösség minden bizonnyal még növelte bátorságukat; úgymond fölös biztonságot adott nekik ez a családi és elvtársi közösség. De engedjük meg, hogy egy árnyalatnyival hangsúlyosabban szerették egymást, mint ahogy akkoriban nőnek illendő lett volna nőt szeretnie. Azért sem tartom elképzelhetetlennek ezt a későbbi időkből származó benyomásomat, mert anyám egy nő képét őrizte a krokodilbőr levéltárcájában. Amikor egyszer megkérdeztem tőle, hogy ki ez a nő, elpirult, holott soha nem pirult el, nem volt pirulós, mondta a fiatal, borzasan göndör hajú nő nevét, mára ebből már csak az Etára emlékezem, s hogy ő ezt a valamilyen Etát nagyon szerette, hozzá járt volna valamilyen szemináriumra, és a nyilasok megölték. Halála után néhány évvel anyám levéltárcája a pikkelyeknél szétesett, néhány évig a bélés még összefogta, aztán újabb évtized után a varrás is több helyütt elengedett, kiürítettem, és kidobtam. A borzas nő fényképe megmaradt.

Külső szemlélő az elvtársi szeretet intenzitását veszi először észre, a jövőhívók és jövőbűvölők bensőséges és titokzatos egyezségét. Az egyezség súlyát, az egyezség jelenimádók ellen irányuló élet, ami minden ismerős szeretetformától elüt, s amit minden bizonnyal elszínezett egy kis lesbikus szerelemre irányuló hajlamuk. Anyámról nem tudom, pusztán a pirulásából sejtem. A nagynéném élete ellenben olyannyira tömve volt barátnőkkel, hogy Aranyossi már lángoló ifjú szerelmük idején alig is fért a barátnőktől hozzá. A gödöllői királyi kastélyban berendezett tiszti kórházban, ahol kétéves frontszolgálat után orvosai megpróbálták kikúrálni egy krónikus tüdőcsúcshurutból, és segítettek abban, hogy több sebesülés után végül is megússza a háborút, *Magda barátnői* címmel regénykét kezdett írni, hogy sakkban tartsa a menyasszonyát körbefonó hölgykoszorú tagjait. Betegágyából a regény fejezeteit küldözgette szerelmes levél helyett a Pannónia utcába Nádas Magda úrleánynak. Sajnos nem fejezhette be regényét, mert ahogy a levelezés hangvételének egyetlen fordulatából kiderül, egy huszáros rohammal mégis győzedelmeskedett, s valami olyasmit tettek együtt, ami a korszak társadalmi szokásai szerint teljességgel tiltva volt.

A kommunista utópia más szeretetformáktól elütő, a külső szemlélő számára olykor ijesztő vonzalmakat produkált. Gyerekként nekem is meg kellett velük küzdenem. A két

nő kapcsolatának intenzitását akkor éltem át, amikor az ostrom után naponta telefonáltak egymásnak, órákon át lógtak a zsinóron, csak levágni lehetett volna őket róla, nem lehetett kivárni a végét. Ha ők beszéltek, az apám is udvarias visszavonulót fújt. Néha megjelent az ajtóban, ajkán a furcsa kis mosollyal, a legnagyobb szerénység zárójelével várta, hogy felesége és nővére végre befejezzék, de még mindig beszéltek. Tíz perc múlva is beszéltek. Ami azért érthető. Illegális mozgalmi tevékenységükön kívül mintegy tizennégy veszélyeztetett embert mentettek át közvetlenül az ostromon és a nyilasvérengzésen. Ennyi ember minimális táplálása is sziszifuszi küzdelmet jelenthetett. Nem csoda, hogy az ostrom után még évekig nem tudtak elszakadni egymástól. Szárnyaltak. Magda nagynéném különben is életének legfényesebb korszakát élte ebben az ostromot követő négy évben. Egy általa alapított hetilap főszerkesztője volt, ezenkívül három könyvet írt, két regényt és egy nagyszerű szociográfiai művet, fordított és történeti kutatásokba kezdett. Beszélgetéseik euforikus jellegébe bizonyára ez a körülmény is belejátszott. Nem az érzelmességük szárnyalt, mert ilyen nem volt nekik, nem is a szószátyárságuk beszélt ki belőlük, hősi pózokra egyikük sem volt hajlamos, hanem az elméjük ficáncolt a szabad és hangos eszmecsere közös örömeiben. Retorikus tűzijátékot adtak egymásnak. Aranyossiék ekkor már jócskán túl voltak ugyan szerelmi életük zenitjén, de szerették egymást. Éppen ezért igen furcsa, hogy Magda nagynéném alig valamivel később, már amikor első önéletrajzát meg kellett írnia, mégis kényszerítve érezte magát, hogy nagy csöndesen elárulja az anyámat. Magda nagynéném meg volt győződve róla, hogy ő erkölcsében oly kemény, mint a kőszikla, állhatatosságára akár egyházat lehetne építeni. S elismerem, hogy minden tőle telhetőt meg is tett azért, hogy így legyen. A fennmaradt dokumentumokból sajnos mégis látom, hogy amint távolodtunk az ostrom idejétől, anyámmal szembeni árulása egyre mélyült. Nem arról van szó, hogy ne érteném meg, vagy utólag szemrehányást tennék neki az árulásért.

A kommunista mozgalom konspirációs szabályai kívánták meg tőle, s e szabályok megértése nélkül egyáltalán nem érthető meg sem a mozgalom, sem az erkölcs úgy egyáltalán és még a legújabb kori történelem sem. Mozgalmi integritása érdekében olyan nyomásnak engedett, amellyel aztán nem csupán a saját személyi integritását, hanem az imádott Klári személyes integritását is alaposan megsértette. Az ilyen típusú árulásnak a kommunista mozgalomban persze megvolt a maga helye és logikája. Majdnem biztos vagyok benne, hogy megbeszélték egymás között életük faktumainak átírását. Meg kellett beszélniük, egyeztetniük kellett a szempontjaikat. Magda nagynéném hazugságával párhuzamosan, anyánk önéletrajzaiban is megjelenik egy otromba hazugság. Azt írja, hogy a gondjaira bízott gyerekek és a család ellátása olyannyira lekötötték, hogy az ostrom alatt szüneteltetnie kellett a mozgalmi tevékenységét. Vagy ha esetleg nem is beszéltek meg, nem hiszem, hogy e kérdésben nézeteltérés támadhatott volna közöttük. Felső és alsó kapcsolataikkal egyetemben, mindketten súlyosan megsértették a mozgalom konspirációs szabályait. Kommunista pályafutásuk legélesebb helyzetében tették. Mert másként nem tehetek. Magda nagynéném illegális feladatainak egy részét anyám végezte el. Ez tilos volt. Vagy együtt végezték, ami a konspirációs szabályok szerint szintén tilos volt. Felső kapcsolatuk, Fitos, olykor egyenesen neki adta ki a munkát, amit csak akkor tehetett volna meg, ha anyánk hivatalosan is szerepet kapott volna a konspiratív hálón. Ezek szerint nem kapott, s ezért tényleges tevékenységét később le kellett tagadniuk, és egymás védelmében az ellenőrző apparátusok szeme elől is el kellett minden erre vonatkozó nyomot tüntetniük. Markossal nem csak anyám, nem csak Aranyossi Pál, de még Fitos is közvetlen illegális kapcsolatban állt, s bizonyára a szükség kényszerítette őket arra, hogy átlépjenek a konspirációs rendsza-

bályokon, de valamennyien átléptek a konspiratív hálón. Olyan feladatokat végeztek el együtt, amelyekről anyámnak elvileg nem lett volna szabad tudnia. Ha mégis így történt, akkor Magda nagynénémnek jelentést kellett volna erről tennie Fitosnak, akinek ezt a jelentést tovább kellett volna adnia. De nem adhatott volna tovább semmit, hiszen ő maga is sokszorosan megsértette a konspirációs szabályokat. Ahhoz, hogy erről képet kapjon az ember, elegendő egymás mellé tenni azonos személyek különböző időkben írott emlékezéseit, vagy különböző személyek különböző emlékezéseit. De nemcsak ezek nem egyeznek meg egymással, hanem szóbeli elbeszéléseik is ellentmondanak valamennyi írásos verziónak. Ha Magda nagynéném az ötvenes évek végén éjjelente velem beszélgetett, akkor természetesen nagy élvezettel emlékezett olyan közös vállalkozásaikra, amelyeket különböző memoárjaiból gondosan törölt, illetve az idővel a közös vállalkozásból egyre inkább a magáénak kellett bizonyos cselekményeket tudnia. Már nem is élt az anyám, ő még mindig mélyítette, fazonírozta, tökéletesítette az imádott Klári elárulását. Konspirációs szempontból szerette volna legalább utólag tisztába tenni az illegális tevékenységét.

Nem vallhatta be, nem tisztázhatta nyilvánosan, hiszen pártjuk Ellenőrző Bizottsága a múlt század negyvenes éveinek végétől éppen az ilyen jellegű mozgalmi vétségek szenvedélyes felderítésével foglalkozott. Az illegalitás idején ő maga még ennél is tovább ment, perzekutorként viselkedett. Elérte, hogy Markos Györgyöt hasonló mozgalmi fegyelmetlenségek miatt büntessék meg, azaz büntetésként és a konspirációs háló újraépítése érdekében egy időre zárják ki a mozgalmából. Amit azzal a Fitos nevű felső kapcsolatával sikerült elérnie, aki a fennmaradt dokumentumok alapján ítélve maga is alaposan megsértette a konspirációs szabályokat. Markos azonban még akkor sem tudott erről, amikor a hetvenes években megírta *Vándorló fegyház* című memoárját, illetve akkor is úgy kellett tennie, mintha nem tudná, ha tudott róla. A többféle emlékirat és ezektől elütő kéziratok emlékezések és önéletrajzok összevetéséből kiderül, hogy Magda nagynéném, ki tudja, miért, hiába is mártotta be Markost. Nem bírt el vele. Markost egyszerűen nem lehetett megfigyelmezni, kikapcsolni és lekapcsolni. Markosnak a konspiratív szabályok szerint nem is lett volna szabad Fitost személyesen ismernie, de nemcsak ismerték egymást, hanem Markos volt az egyetlen, aki Fitost a valódi nevén ismerte. Fitos ezen túl közvetlen utasításokat is adott neki, amit a szabályok szerint elvileg csak Magda közvetítésével tehetett volna meg.

A leghajmeresztőbb szabálysértések miatt önmagukat is ki kellett volna zárniuk az ellenállási mozgalmából. Markost azonban hivatalos kikapcsolása sem akadályozta, folytatta zabolátlan tevékenységét, amitől a többiek őrvölgyrohamokat kaptak. Saját szakállára dolgozott, vakmerő kalandokba keveredett, s a kommunista földalatti mozgalom szempontjából jó ideig igen gyümölcsözőn. Mint ahogy a nagynéném is sikeresen dolgozott együtt az anyámmal, sőt, Fitos minden tiltó utasítása ellenére ő is szenvedélyesen akciózott, azaz rászoruló embereket mentett minden felső utasítás nélkül, illetve minden erre vonatkozó tiltás ellenére. Amit a konspirációs látszat megőrzése érdekében egy életen át el kellett titkolnia vagy le kellett tagadnia. Alaposan, több fordulóban, mintegy bele kellett szerkesztenie a látszatot az életébe. Ez nem mindig sikerült. Hetven év múltán, miközben ezeknek a különböző forrásokból származó adatoknak az összevetésével foglalkozom, jól látom a kisebb vagy nagyobb csalásokat és csúsztatásokat. Habár nem tudom mindig kideríteni ezek indokát. De mindez nem is történhetett volna másként. Illegális munkájukban sem a szerencsés, sem a szerencsétlen véletlenekkel nem számolhattak előre. Egy földalatti mozgalmat nem lehet esetle-

gességekből felépíteni, ez igaz, ezért szükséges a konspirációs szabályzat, habár az emberi működésből nem lehet az esetlegességet sem kizárni.

Azon a decemberi éjszakán, ahogyan ő emlékezett, a másik két gyerekkel éppen lépett volna ki a lakásból, amikor a nyomjelző rakéták felvillanó fényében a két szemével látta.

Nem tudott lépni, nem tudott kiáltani. Mozdulatra készen, gátlástól nyugőzötten állt. Ennek a Damjanich utcai háznak zárt a lépcsőháza, a háznak nincsenek gangjai. Látta, amint anyámat a légnyomás velem együtt felkapja és belecsapja a szemközi lépcsőforduló ebben a szempillantásban leomló és kidőló falába.

S ha a két gyerek, Róna Erzsi és Róna Péter tényleg ott volt velem, ahogy szóban emlékezett, valóban a kezüket fogta, s nem egy korábbi élménye képét keverte össze a sokféle emlékezési machináció közepette egy későbbivel, akkor én tévedek, mert ennek akkor nem júniusban, hanem tényleg decemberben kellett megtörténnie.

Alig valószínű, hogy emlékezhetnél rá, kiáltotta párnái közül nevetgélve és hitetlenkedve azon az estén, amikor erről az élményemről részletesen beszéltünk, és huzakodtunk az esemény dátumán.

Ha ez stimmel, ha tényleg a Damjanich utca, és nem visszatérő álom vagy fantázia, akkor nem csak erre emlékszem, válaszoltam nevetve, ennél többre is, előbbire, korábbira.

Még ha a mai napig nem tudom is eldönteni, hogy ezek közül az intenzív emléktöredékek közül melyik az első, mi hová tartozik, vagy a kronologikus rend kedvéért utólag mit hová is kéne leraknom, hol kéne elhelyeznem.

Boldog voltam tőle, hogy valamelyest megerősített. Szakmai jellegű boldogság volt, hogy ezek szerint nem tévedek, s akkor nem képzelet. Az eredeti képek és a képzett képek között bizony van különbség. Képzett képekről legfeljebb azt lehet megmondani, hogy mely elemei eredetiek. Ezek lehetnek álmok is, s akkor még nagyobb a káprázat veszélye. A képzett képek mozgékonyak, bármely elemükben változtathatók, az eredeti képek ridegek, rigidek. Kívánatra meg sem jelennek. Megjelenésük véletlenszerű, a tudattalan asszociációs sorok rendszeréből lépnek elő vagy onnan szakadnak ki, s az elmében bizonyára külön tárházuk van.

Bizonyára anyád mesélte, Klári, s azóta csupán gondolod, hogy emlékeznél, valójában képzelet, nem emlékezet.

Egyszerűen szeretted az anyám nevét kimondani, Klári. Még a nevét is szerette.

De én ennyit akartam megtudni tőle. Nem képzelet, tényleg emlék, tényleg a Damjanich utca, tényleg bombatámadás, s akkor talán vannak még korábbi emlékeim, amelyeket már ellenőrizni sem tudok senkinél.

Az ember megelevenít, hozzáképzeli, fantáziál, hidd el nekem. Mindez akaratlan, önkéntelen, öntudatlan, tudattalan. Olvass mielőbb Freudot, először is a *Mózes*t, feltétlenül, aztán az *Álomejtést*, a *Bevezetést*, ezeket a könyveket még el kell olvasnod, *Bevezetés a pszichoanalízisbe*, ott van, nem ott, felülről a második sorban, nála látni fogod, milyen rendszerben képezted és használad a képeket.

Ezeket a könyveket mintegy hét év múltán olvastam el, amikor atyai barátom és mesterem, Mészöly Miklós gyermekpszichológus felesége, Polcz Elaine észrevette, hogy erős öngyilkossági késztetéssel küszködöm. Amiről nyíltan soha nem beszéltem, neki sem, Miklósnak sem, senkinek, Salamon Magdának sem, akivel akkor pedig már hat éve együtt éltem. Még túl friss volt akkor a barátságunk, hogy ilyen súlyos témáról közvetlenül beszéljünk, de Elaine majdhogyan szó szerint ugyanebben a rendben javasol-

ta, először a *Mózeset* olvassa, aztán az *Álomfejtést* olvassa, nem, mégsem, jobb, ha előbb a *Bevezetést* olvassa, s csak aztán kerít sort a többire, akkor viszont Jungot, Carl Gustav Jungot is olvasnia kell. Az embernek gyorsan ható ellenméregre van szüksége Freud után. Bár alkatom szerint ismét keresztbe léptem. Előbb vettem az ellenméreg, Jungot, s csak aztán vágtam neki Freudnak. A sorrend cseréje valószínűleg csak egy véletlenül múlt. Tőlük kaptam egy olyan példányt Jung munkáiból, amit egy szakmabéli barátjuk fordított magyarra, egy gépíró barátunk vékony átütőpapírra öt példányban írt indigóval, egy ismerős könyvkötő kötötte be, s mindezt a terror legsötétebb éveiben a legnagyobb titokban tették. Talán 1950-ben, talán 1951-ben. Kézről kézre jártak a példányok az analitikus iskolához közel álló kis csoportban. Azokban az években analízis nem létezett, éppen csak túlélte a mintegy tizenöt éves szakmai és ideológiai repressziót. Amikor már mindenki elolvasta körükben, az alig olvasható ötödik példányt megőrzésre visszakapták vagy náluk maradt, s Elaine ezt a historikus példányt vette elő nekem. Úgy emlékszem, hogy az először 1934-ben publikált *Über der Archetypen des kollektiven Unbewussten* állt az első helyen a gyűjteményben, a *Zur Psychologie östlicher Meditation* a második helyen, amelyet Jung először 1943-ban publikált, végül a *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen*, amely először 1945-ben hangzott el Asconában, azon az Eranos-konferencián, amelyen Jung hetvenedik születésnapját ünnepelték.

1968 nyarán, júliusban és augusztusban olvastam a három tanulmányt, s néhány nappal azelőtt fejeztem be az olvasást, hogy a Varsói Szerződés csapatai bevonultak volna Prágába, és a fejünk felett a tiszta nyári égen megint egyszer vonulni kezdtek a súlyos katonai gépek. Mintha soha sehonnan nem jönnének vissza, csak mentek, csak mentek, kötelékben mentek, hangosan. Ez az olvasmány a szó minden értelmében felforgatta az életemet, minden addig követett szellemi és politikai iránytól eltérített. Napokig nem tudtam elmozdulni a helyemről, egy kisoroszi padlásszobából, ahonnan bámulatos kilátásom nyílt a Dunakanyarra és a visegrádi várra. Lázás beteggé tett, de ez egy olyan láz volt, olyan betegség, amelynek még legalább tíz önkéntes száműzetésben eltöltött évre volt szüksége, hogy felszívódjon. Hasonló intenzitással csak Kerényi *Mitológiája* rázott meg, vagy gyerekkoromban Rabelais, Voltaire, Gogol és a *Szent Biblia*. A prágai tavasz leverése és a párizsi diáklázadás felszámolása sem mozgatott meg kevésbé. A Jung-olvasmány után azonban nem választhattam többé szét magamban a politikai, az érzelmi és az indulati állapotot. A szétszalazás tudományához Freud adta meg a következő évekre a módszert, ezt azonban szerencsés módon már újdonsült jungiánusként végezhettem el magamon.

Ott álltam hát megtiporva és üresen a nyári ég alatt a Szentendrei-szigeten, a Duna partján, s megint egyszer mindent előlről kellett kezdenem.

De azon az éjszakán Magda nagynénémmel a legnagyobb egyetértésben neveltünk, miközben Mezei nagyanyám biedermeier könyvespolcáról leszedett ismeretlen Freudműveket tartottam a kezemben.

Nevetett, mert valószínűtlennek találta az állításomat. Hogyan lenne emlékem kétéves koromból. Nem lehet, mondta ki a verdiktet, ez ostobaság. Habár emlékiratában ő maga is leírja hasonlóan korai emlékeit. Épp azokban az években dolgozott a saját emlékiratán, amikor az emlékezet természetéről vitáztunk. Én meg azért nevettem ugyanazzal a családirag előírt, kicsit nyerítő, kicsit hápogó élvezettel, mert emlékezetével igazolta, átmenetileg el is rendezte emlékezetem töredékeit.

Elemi örömet szerzett a hirtelen megnyert új rend, a vadonatúj tudás a régi tudás alapjain. Szókratész is úgy véli, hogy az ember csak azt tanulja meg, amit már tud.

A képi rekonstrukció, az archiválás rendje szintén a legegyszerűbben elsajátítható fényképeszi feladatok közé tartozott.

Kaptunk egy képtőredéket, beszakadt, összetöredezett, többszörösen meggyűrődött képfoszlányokat a megrendelőtől, hogy tessék mondani, nem lehetne-e megcsinálni és valahogy felnagyítani. Kaptunk egy kémiailag bomlásnak indult, rosszul fixált, rosszul hívott nagyítást a papírról félig levált emulzióval, vagy kaptunk egy rosszul hívott, rosszul fixált, rosszul tárolt, nedvességtől felpuhult, szivárványosan elszíneződött, foltos negatívot, s azokban az években bizony sok ilyen darab került elő; penészes pincék mélyéről jöttek, vályogházak tisztaszobáinak dohos almáriumából jöttek, frontról jöttek, hadifogolytáborokból jöttek, halottak levéltárcáiból kerültek elő, s olyan képeket remélt az igen tisztelt és a fotográfia dolgaiban járatlan megrendelő, amelyeken e halott vagy eltűntnek nyilvánított személyek alakja és arca jól felismerhető lesz. Az ember tudta, milyen történeti anyaggal dolgozik, ami szakmai becsvágyát megsokszorozta. Soha meg nem téríthető műgonddal dolgoztunk ezeken a restaurációs feladatokon, s nemcsak mi, a tanulók, hanem az idősebb retusőrnök vagy a hívással és a barnítással, a halványítással és a színezéssel foglalkozó laboránsok is. Valamennyiünk közelmúltjáról volt szó. A pusztulás káoszából kellett kiemelni az alakokat és az arcokat, maradékból újra-építeni. Kicsit mindig szépítettem az arcvonásokon, hogy a hátramaradottaknak kellemes legyen, de azért úgy, hogy a képből kihámozható karakter realitása se vesszen el. A valószínűségek e tévova birodalmában a kronológiai bizonytalanságoknak is volt helyük.

Nem emlékszem, hogy az anyám elmesélte volna. Nem mesélte el.

Persze hogy nem emlékszel, persze hogy elmesélte. A saját emléked hiányát váltod ki fantáziával. Nem mondom, hogy fantáziálsz, de megtoldod, kifoltozod a tőle hallottakat. Másként el sem tudnád képzelni, így teszed magadévá.

Azt igazán nem mesélhette el, hogy mit látok a leomló fal túloldalán.

Milyen fal, milyen túloldalán, csattant fel erre a nagynéném. A legkedvesebb nagynénémnek kiszámíthatatlan volt a kedélye. Már csak azért is igyekezett féken tartani, hogy ne hasonlítson a saját hirtelen haragú apjára, de hasonlított, s ezért nem mindig sikerült az operáció. Ő a bölcs és megértő nagyapjára, Mezei Mórra akart hasonlítani, de rá egyáltalán nem hasonlított. Olykor teljesen értelmetlenül dühöngött, látszott, amint belelovalja magát a dühébe, sőt élvezi a fékevesztettségét.

Semminek nem volt semmilyen túloldala, kiáltozta a párnái közül kiemelkedve. Légitámadás volt, légnymás, semmi más.

Pedig világosan látom, ha akarod, elmesélem.

Anyádnak zuhanása közben még sikerült úgy elfordulnia, hogy a testével mintegy felfogjon, betakarjon, s abban a pillanatban omlott rátok a fal, amikor a vállával neki-csapódott. Nem tudsz semmit elmesélni, mert semmit nem láthattál. Később azt hittük, hogy eltörött a válla, ám sehová nem vihettük, hol volt akkor röntgen. Ezzel a vállal kellett vízért mennie, meg mit tudom én mit cipekednie.

A nagynéném felháborodottan csattogott a barokk fali fényben.

Előtte viszont még láttam, hogyne láthattam volna.

Semmit nem láthattál, az égvilágon semmit.

Egy pillanatnak sok része van.

Sok része van, hol olvastad, hülyeségeket beszélsz, sok része van, de annyi része nincs, hogy a fantáziálásod is beleférjen. Punktum. Nem láthattál semmit. Semmilyen fal mögött, ilyen része nincs a pillanatnak.

Rajtam kívül valószínűleg senki nem érthette volna meg ennek a dühös áriának az utalásait, élveztem. Családunkban minden bizonnal azért jár élvezettel teli nevetés az ilyen szörszálhasogató diskurzusokhoz, még a dühöngéshez is, mert a cáfolat, a kritika és a kétely éppúgy a megismerés természetes alkatrészeként fungál, mint a hipotézis, az állítás, a bizonyítás, a dokumentáció és az érvelés.

Láttam, hogy mi van a leomló fal mögött. Minden további nélkül el tudom neked mondani. Minden bizonnal a szomszédos ház udvara állt lángokban. Leginkább a fák lángoltak. Honnan a csudából láthattam volna ilyesmit, hogy a fák a zöld leveleikkel együtt lángolnak. Egyre puhább, egyre kellemesebb sötétben lángoltak, amelyben valószínűleg elveszítettem az eszméletem.

Az ájulás, az eszmélet elveszítése, amint a saját sötétség nyeli a lángokat. Akácok lehettek, az akác nyersen is éghető. Két képem van a lángolásról. Olyanok, mintha állóképek volnának, önálló képek, jönnek egymás után, magyaráztam a nagynénémnek, kivették a hangjukat. Bizonyára úgy jönnek egymás után, ahogy a fejemet elfordítottam. Helyesebben nem ott van a hangjuk, ahol a képek megragadtak. Valójában van egy ennél még korábbi vagy későbbi képem. Vagy úgy mondanám, vannak korábbiak és későbbiek, de nem tudom, melyiket hová tegyem. Csak egyetlen képtörödéknél kell megjelennie, s akkor jön a többi.

Többféle indokot talált rá, hogy miért tartson egzaltálnak, fantasztának. Nem állítom, hogy alaptalanok lettek volna az indokok.

Nagy víz partján állok, és nézem a kacsákat. Ennek talán egy későbbi képnek kell lennie. Kezemben nyers uborka. Még soha nem láttam ilyen vízen úszó lényeket, csupán most tudom megmondani, hogy kacsák, mivel a fogalom jóval későbbi a képnél, viszont tudom, hogy ez uborka, az uborka neve az uborka képével talán egykorú. Nem lenne szabad megennem, mert vérhasam van. Nem tudom, mi az a vérhasam van, ami kapcsolatban áll a tilalommal, amit nem értek. De a nem tudom és nem értem érzete az uborka nevével együtt pontosan megmaradt. Ez az első megjelenésük. Addig álltam az asztalnál, minden további nélkül el tudok mindent erről az asztról mesélni, ahol a néni egy nagy vájdlingban mossa, üvegbe helyezi az uborkát, és én addig álltam ott, amíg csak nem kaptam belőle. Alsó gépállásból látom az asztalt, pontosan abból a látószögből, ahogy a félig telt üveget, a vájdlingot, a kaprot, az uborkát és a néni házi ruhájának mintázatát. Bizonyára hangosan kértem, de nincsen hang a képben. Az uborkára való vágyakozás maga az emlék vagy az emlék centruma. Azóta is szeretem a nyers uborkát, a nedvességtől telt roppanásait.

Gomboszege, a konyhakertünkben, olykor le kell tépnem az indáról egy friss uborkát, mindig reggel, mindig csak reggel, a szokásos első konyhakerti inspekciómon, amikor az éjszakától még hűvös, harmatos, fel kell falnom, mosatlanul, legfeljebb a tenyeremmel megtörölgetem.

Hisz ez így volt hatvan évvel korábban, Leányfalun is, Magda nagynéném konyhakertjében. S akkor a kora reggeli uborkázások közvetlen kapcsolatba kerültek a vérhas nevével, amit nem értek, és az uborka legkorábban tárolt nevével, amit a telt ízéről ismerek. Azóta is szeretem megszegni a tilalmakat. Kipróbálni, tudni, mi történik, ha megszegem. Azokkal lenni, akik ellene, pour ce qui est contre, és azok ellen, akik érte, et contre ce qui est pour. Szeretem kigörgetni az uborka nevét a számon, az ismeret nevét, a tapasztalat nevét érzetként a fogaim között, enyhén csücsörítve, meghintáztatva a szóképzéshez szükséges levegő mennyiségét. Anyám őrjöng, félelmetes volt, amikor őrjöngött, veszekszik velem, veszekszik a nénivel, erre is emlékszem, a nagy ribiliora. Hallom, nincs hozzá képem, nem őrzök róla értelmes mondatot, lehet, hogy

másutt és másért veszekedtek, de aztán nagy hirtelen ettől a hiányzó hangzásélménytől és a hozzá csatlakozó rettenettől látom a szobát. Vérhas. A bácskai szobánkat. Ahol anyám őrjög, veszekszik, hogy mit tettem, mit tettem, hogyan tehettem, hogy a néni is tudta, tudta, hogy vérhasam van, mégis uborkát adott ez a vén boszorkány. Ezt a vén boszorkányt is először hallom. Nem a hangzás maradt meg, hanem az értelme. Ez egy nagyon vidékies szoba, de nem paraszti, kicsit úriás a kárpitozott fotelokkal, a kárpitozott kerevettel, a falon a képekkel és a tükörrel, az úgynevezett mosdóasztallal, a porcelánlavórral és a porcelánkannával, rajtuk a festett növénykoszorúval. Uborkával megyek. Azt sem tudom, de látom, elmém hűségesen őrzi, hogy ez egy ugyanolyan háborús szabvány szerint épített, légtalmi célokat szolgáló víztározó a kacsákkal, mint amilyeneket aztán később bőségesen viszontláthatok Budapesten, ahol már ismerem a fogalmat, és ismerem a víztározók légtalmi funkcióját. Az ötvenes évek végén kezdték őket elbontani és betemetni. Nagy időutazásokat tehetünk bennem a fogalmak és a képek között, beállíthatjuk a lehetséges időrendeket. Azt is tudom, hogy Bácskán vagyunk, itt tanulok meg folyamatosan beszélni. Bácska, Baja légtalom vigyázz. Életemnek ez az első, összefüggő mondata, amit hibátlanul ki tudok mondani. Amiről valóban csak azért van tudomásom, mert anyám később nagy élvezettel többször elmesélte, hogy ez lett volna az én életem első mondata, de amint előadta, megjelent hozzá az eredeti helyzet képe, igen, máig tudom, hol a hangszóró a szomszédos háztetőn, és van egy mélyreható akusztikai élményem, ami a hangszóró látványához tartozik. Ha elhangzik a mondat, s elég állhatatosan fordítom az arcomat az égre, akkor rajban jönnek a repülő. Bácska és Baja neve úgymond sokkal otthonosabban helyezkedik el a tudatomban, mint szülővárosom neve. Szülővárosom nevére csak jóval később értesültem.

Az emlékezésnek egészen más a mechanikája, az emlékezetnek más a topográfiája, mint ahogy az elbeszélő irodalomból ismerjük. Felnőttéletemben Baján soha nem jártam, ezért az érzetért azonban még ma is szívesen elzarándokolnék Bajára. Ráadásul beszélő neve van, s így a korábbi és a későbbi légitámadások katasztrófáiról sem tudom leválasztani. Hosszú életemben nemcsak Bajára nem mentem el, hanem azt sem néztem meg tudós szótárain egyikében, hogy valójában mi ez a vérhas. Nem tudom, hogy mi az otthon, hol van az otthonom, van-e otthonom, van-e otthonom ebben az egész nagy dizentériás katasztrófában, vagy miért vagyunk mi itt ebben az idegenben. Mert ez így, ahogy, jó nekem. Egészen biztos, hogy kisváros és nem falu, de ma már a legszorgosabb kutatás ellenére sem tudom megállapítani, hogy a Bácska nevű tájegység melyik kisvárosa lehetett. Talán éppenséggel Baja, habár nem hiszem, hogy a bajai határban settenkedtek volna éjszaka a jugoszláv partizánok. Az egykori elmém sem az otthonosság, sem az idegenség fogalmát nem ismeri. Vagy éppen Szabadka, esetleg Újvidék. Így aztán az e világi létezés úgy van és ott van jól, ahogy van, amilyen érzethez kötve épp. Nem mindennek van neve a tudatban, de mindennek van érzete. Vagy van neve, de a nevének fontosabb a hangalakja, mint az értelme. Vérhas. Most végre megnéztem, hogy mi ez a vérhas, ez a dizentéria. A vastagbél gyulladásával, véres-nyálkás hasmenéssel járó ragályos fertőző betegség. Háborús ragály, a fogolytáborok és a koncentrációs táborok halálos betegsége. A foglyok előbb csak legyengülnek, aztán dehidrálódnak, azaz kiszáradnak, végül a keringésük összeomlik. Lehet amőbás, dysenteria amoebiasis, és lehet bacillusos, dysenteria shigella. Anyám úgy mesélte, hogy a státuszunkat bármikor fel tudtam hangosan mondani, ő verte belém, miszerint erdélyi menekültek lennénk Pesten, erdélyi, erdélyi, az erdélyi megragadt, minket kibombáztak a mi szép otthonunkból, a kibombáztak is nagy alaktani élvezetet okozott, a mi szép kis keresztény

pesti otthonunkból is kibombáztak, keresztény, apuka a fronton harcol a hazáért, a hazáért.

Akkor is felmondom, ha nem kérdeznek, mert örülök az új tudásnak, az új szavaknak, amivel nekik örömet szerezhetek.

Efelett érzett élvezetük rám is átragad, és ez még nagyobb örömet vált ki. Biztossá tesz. Erre is pontosan emlékezem, a halmazati örömré, a nyelvi szereplés élvezetes kényszerére. Ülök a bácsika ölében, feszes, nagy hasa van a bácsikának. De arra nem emlékszem, hogy miként jutottam el az uborkámmal az ölébe. Egyik kezemben az uborkával, tapogatom a bácsika nagy hasát. A fejemet is ráhajtom a bácsika feszes nagy hasára. Minden új tudás elragad, ma azt mondanám, boldoggá tesz, a bácsika nagy feszes hasának érzete szintén új tudás, de a szóba foglalt új tudás helyén inkább az érzet éteri úrje, anyagiségben tátong a nem ismert dolgok túlvilági rendje. Az új tudás légneművé tesz, erre a légneműre ragad rá a szó, olykor még a jelentés is ráragad, nem érezni tőle a szó nehézkedését, nem nyugözi a hangalakja, helyesebben megoszlik a súlya a hangalak és a jelentés között, felfüggeszti a nehézkedésemet. Nemcsak a szó, nemcsak a hangalak, nemcsak a jelentés, hanem a tudás újdonsága bármely alakjában. Bármely alakjának érzete vagy az együttes érzetük. Simogatom, hogy érezzem a bácsika nagy hasát. Amitől a bácsika boldog, harsányan nevet a bácsika, valósággal göcög, hörög, már csak ezért is ismételni kell. Hogyan ne értené meg később az ember a hatványozást, a hatványos hatványokat. Korai tudás, hogy az öröm közlekedik, adom, veszem, kiárad és visszatér és visszavár, amitől veszélyes többszörösére nőhet.

Reggeli kép, hogy uborkával a kezemben megyek a bácsikához.

Napfény verte, csupasz udvaron. Felteszem, hogy a bácsika felesége adhatta a konyhában az uborkát. Talán ő mondta, hogy menjek a bácsikához. Át az udvaron. Nincsenek további részletek. Meglehet, hogy anyám őrjöngése tart fogva a bácsikai szobában minden további részletet. Sehová nem mehetek a szobából. Szobafogságra vagyok ítélve. Valakivel együtt befektetnek a nagyágyba, talán egy másik kisgyerekekkel, de meglehet, hogy ez egy jóval korábbi kép ugyanarról a kisvárosi hálószobáról. Ugyanakkor tartok is a bácsika csiklandós nevetésétől. Hasa feszesen és visszhangosan reszket. Együtt nevetünk. Egy idő után annyira tartok a reszketéstől, a mélyről jövő nevetésétől, hogy nagy okosan csak akkor simogatom a bácsika nagy hasát, ha erre külön megkér.

Apukának telefonálunk az öléből a frontra. Megengedi, hogy kurblizzam a telefont.

Készülök rá, hogy talán megint megkér félelmetesen visszhangos hasa simogatására.

Azon a nagykorúti éjszakán, a múlt század ötvenes éveinek végén, amikor az úttest fölé feszített huzalokon lengedező fényeket még nem cserélték le rögzített, kékesen világító ostornyelekre, a nagynéném megtört a beszámolóim hallatán, ahogy felmondtam neki e korai képeket, soroltam, de nem találtam a sorrendjüket, egy idő után feladta. Kissé ijedten, kissé zavartan követte a párnái közül az emlékezési tranzomat, nem érvelt tovább a fantazmagóriáim ellen. A kétely jogát nem adta fel, azt nem. Családunkban ezt soha nem illő feladni, legfeljebb vissza lehetett vele vonulni, hogy ne terheljünk vele másokat. Fedezékbe menni. Szerénynek maradni bármilyen jogos kétely birtokában is. Nem erősködni. Erőt, érvet, adatot gyűjteni. Családi kötelezettségeink közül ezt veszi legkevésbé észre a külvilág. Levegőnek tekintik a marhák. Ajkának sarka minden egyes felidézett képemtől megreszketett, nem, ez nem lehet igaz, ez így nem áll meg a lábán, ahogy az én ajkam is minden alkalommal belereszket, elárul, amikor valaki olyasmit állít, ami racionálisan nem követhető, nem ellenőrizhető, nem bizonyítható, nem dokumentálható. Töprengését zárta ajka zavarába, kételkedett, mérlegelt.

Emlékezetében adatot, érvet keres ilyenkor az ember, amivel mégis a helyére teheti a sok zagyaságot, a sok egyedit, idegent és esetlegest.

Zavara mögül, amit nevetgélve élvezett, kis kommentárokat hallatott.

Igen, igen, a jószágos bácsika volt a nyilas körvezető, akinek az öléből apukának telefonáltál a frontra, az uborkát meg Klári minden tiltása ellenére a felesége adta, ők voltak Bieber Antalék közvetlen szomszédjai. Ha nem figyeltek rád, akkor mentél a szomszédba a Bieberéktől a nyilas körvezetőhöz, hogy a feleségétől kapj egy uborkát vagy egy barackot, és telefonálhass a frontra apukának.

Bieberné vagy az anyád rohantak utánad, féltek, hogy a nyilas ölében valamit majd elfecsegsz.

Bieber együtt volt Palival Vernet-ben, de ő is megszökött. Ő valamivel később.

A Belvárosban még állt a front, amikor a Damjanich utcából visszaköltöztünk a Pozsonyi útra, ágyúval lőtték még a budai várból a pesti oldalt. A visszavonuló német csapatok másnap, 1945. január 18-án robbantották fel az Erzsébet hidat.

Apám pedig tovább magyarázta a világot, bizonyára ott folytatta, ahol korábban elhagyta, ha nem volt éppen munkaszolgálatos, amire én már nyomjelekben sem emlékezem. Sem az elmeneteleire, tíz alkalommal kellett bevonulnia, sem a visszajöveleire. De magát a szót, amivel ezeket az elmeneteleket és visszajöveleket megnevezték, a mai napig utálom. Nem az értelmét, nem a historikus terhét, hanem a magánhangzóktól végtelenített hangalakját. Az ostrom előtti apámról nincsen is képem. Az ostrom előtti anyámról sincs képem. Semmiről. Az ostrom előtti életet az ostrom kitörölte. Vagy helyesebb lenne úgy mondanom, hogy az ostrom mutatta meg először, hogy a világ milyen, és én hol helyezkedem el ebben az egyetlen világban, amit katasztrófájában a lehetséges világok legjobbikának látok. Őtük fogai mindenestre alaposan meglazultak a pincében, vagy minden fájdalom nélkül kihulltak. Apám négy hónapot töltött a pincében. István nagybátyám hat hónapot. Kihullott a szőrzetük, a hajuk, a fanszőrzetük, érdes felületű foltokkal lett teli a bőrük. Gondolom, sömör volt, gombásodás volt. Bármihez értek, akár csak könnyedén, a testükön véraláfutás keletkezett a hám alatt. S akkor az apám, ezektől a stigmáktól megjelölve, tényleg nem tudom, honnan meríthette a mértéktartó tónusát a szigorúan leíró jellegű világmagyarázatokhoz, nem tudom, csak következtetni tudok rá, de magyarázott, és én a tónusára is emlékezem, holott elvileg erre sem emlékezhetnék.

Harminchat éves volt ebben a hidegtől ragyogó éles januári fényben, a hóban, ahonnan a saját kezükkel éppen csak eltakarították a hullákat. Hangjában sehol az átéltek emocionális vagy indulati árnyai, sem akkor, sem később nem hallottam ki ilyesmit a hangvételeiből. A világ jelenségeit meg akarjuk érteni, s minden helyzetben meg akarjuk érteni. Pozíciónk katasztrófában sem változik, békétől sem változik. Más dolog, hogy tényleg értjük-e. Ám legyen bárhogyan, a hiedelemmel, a félreértéssel is táplálékot adunk az értelemnek. Ő volt a legkisebb fiú a családban, s minden bizonnyal neki is hasonló bizalommal telt, óvatos, hűvösen leíró jellegű magyarázatokat adtak a fizikai és mechanikai világ mibenlétéről az idősebb, a műszaki tudományokban jártas fivérei. Minél több jelenséget értünk, annál kisebb a cselekvésünkben a hibaszázalék. De minden nemzedék egy korábbi kor tudását, hiedelmeit és téveszméit adja tovább a következőknek, s így a megismerés minden bizonnyal a láncöltés mintájára készül, a hibaszázalék pedig nem elkerülhető. A cselekvés hibaszázaléka állandó érték, az emberi történet mitikus állandója. A láncöltéses minta viszont szimbolikus figyelmeztetés a kettős osztatú gondolkodásra. Azt jelenti, hogy a civilizatorikus tudás másutt és más-

hogyan helyezkedik el a tudatban, mint a köznapi öröm vagy a köznapi rettenet, a mentalitás jelenségvilága másutt, mint a mentális tudás. Az egyiknek univerzális értéke van, fizikai és kémiai törvényeket követ, a másiknak helyi és személyi értéke, az egyediség esetleges szokásrendjét vagy szükségszerűségeit követi. Nincsenek összehangolva a működésben. Sem az egyéni tudatban, sem a társadalmi tudatban. S éppily kevéssé az egyéni tudat és a társadalmi tudat kapcsolatában. Világos, hogy a tudás áll a hierarchia magasabbik polcán, érzelem és indulat nélkül viszont sem egyéni, sem közös cselekvés nincs. A tudás talán ezért van a várhatónál, azaz a mindig is remélnél jóval kisebb hatással az emberi cselekvésre, s ezért állandó a végzetes hibaszázalék. Ezért dominálhat a döntésekben a tudás ellenében, a legfinomabban működő józan ész ellenében az érzelem és az indulat.

Ismereteivel az apám a családirag hitelesített viselkedési normák zenei alaptónusát adta meg, úgy működött, mint a kórus a görög drámákban. Hangvételének emelt egykedvűségével a didaxis kódját is megadta. A kód egyetemes érvényességét a nagybátyáim és a nagynénim megerősítették. Ha nem így és nem ezt tették, akkor azonnal hangosan jelentkeztek a többiek, nevettek, gúnyolódtak, harsányan tiltakoztak, súlyosabb esetekben reszkető ajakkal, dühödten. A kód azonban egyúttal másokra is vonatkozott. Miként viseltessünk a tapasztalattal, a tudással, a tanítóinkkal, általában az embertársainkkal szemben, akik e tudásban és nem tudásban egyként sorstársaink. Mennyire álljunk ellen, miként legyünk résen, mennyire fogadjuk el sorsunknak a sorsukat. Amíg katona volt, mesélte, s legyen büszke rá, hiszen a gonosz románoktól ő foglalta vissza az édes Erdélyt, a gaz szerbektől pedig a Délvidéket, megbüntette a gonosz Szerbiát, s jókorákat nevetett, bántón, idétlenül, nyerítve nevetett, anyám pedig a maga harsány, brutális módján vele hahotázott. Volt is min hahotázniuk, az irredenta kommunista karpaszományoson mulattak; nevetéssel helyezték el magukat a közegben. Egy többszörösen összevert illegális kommunistának jutott ki Erdély és a Délvidék időleges visszafoglalásának dicsősége, azaz a trianoni békeszerződés revíziója.

S itt már el is akadtunk, a születésem előtti időt alig tudtam követni, bármiként nevetgéltem. Épp a tudatom pereméig ért el a pedagógiai éthoszával és a születésem előtti idő egzotikumával, nem tovább. Még ha modernista pedagógiai felfogásával be is látta, hogy ezt megint csak nem fogom megérteni. Csak azért nem felejtettem el a nevetésüket, mert az irredenta kommunista karpaszományoson még évekig nevettek. Antinacionalista multság volt. Tartalma világos. Nézeteik szerint senkinek nem kell egyetlen országot sem elfoglalnia, sem visszafoglalnia, hanem a népuralomnak kell a határokat eltörölnie. Mutatták a képeket, amelyeken apám minden tudása és meggyőződése ellenére vidám győztesként bevonul, vigyorogva kikönyököl egy kolozsvári ház virágos ablakán, vagy egyenruhás társaival együtt letolt gatyával ülnek egy nagy közös katonai reteráton, hogy győztesként együtt írítsenek. Ugyanaz a tragikomikus kép, amit egy világháborúval előbb André Kertész hasonló indítékből szintén elkészített. De apám bármilyen multságos vagy komor szavakat talált rá, nem ment a fejembe az időszerkezet és az érthetőség érdekében hozzárendelt példatár. Még sokáig, nagyon sokáig nem értettem a múltjukat, egzotikum maradt. Ráadásul itt volt e múlt időből a karpaszományos. A karpaszományosnak rögtön elbűvölő volt ugyan a hangalakja, de egyáltalán nem volt értelme. Ma úgy látom, hogy a historikus példatár is jórészt apám fivéreitől származott, esetleg még régebből, még távolabbi időből, talán a nagyapjuktól, sok adat utal rá, hogy Mezei Mór vasárnapi példatárából.

Voltak pszichológiai ismereteik, de pszichológiai tudásuk nem volt. Sem az apámnak, sem a fivéreinek vagy a nővéreinek, sem az anyámnak. Neki talán valamennyi érzéke

inkább. Egyetlen személyt nem látok a családban, akinek lett volna némi pszichológiai tudása. Még Magda nagynénémnek sem volt, habár ő Freudot és Adlert tényleg olvasott, mechanikájukat talán még értette is. Bődületes konvenciókkal és gyilkos előítéletekkel operáltak, botrányos téveszmékkel. A konvenciók és a korszakos előítéletek az ismereteiknél jóval mélyebben helyezkedtek el a tudatukban. Voltak mitológiai és vallástörténeti ismereteik, elvileg tudniuk kellett volna róla, hogy az istenek szintén affektusokkal és emóciókkal dolgoznak, s mit miért hogyan is tesznek, ám ezek az ismeretek vagy majd mindig jó minőségű szépirodalmi élményeik nem gyakoroltak semmiféle hatást a mentális szemléletükre. Sem a felette művelt és olvasott apai nagynéném szemléletére, sem az inkább műszaki tudományokban és társadalomtudományokban jártas és a lélektan ügyeiben tüntetőn érzéketlen apai nagybátyáim szemléletére, sem a hozzájuk tartozó férjek, feleségek vagy a gyermekeik szemléletére. Családom tagjai kivétel nélkül immunizálva voltak mindenre, ami lelki. A lélek matéria. Költői szóvirág. Indulatait féken tartja a magára valamit is adó ember, világos, érzelmeiről nem beszél, amit gondol, megtartja magának, mert olyan nagy okosságok azért nem lehetnek, hogy másokat terheljen velük. Álmokkal értelmes ember nem foglalkozik s így tovább. Az ösztönélet figyelembe vették, még ismereteik is voltak ezen a téren, amennyiben a politikai tudatukhoz vagy öntudatukhoz társították, de az anyagi működés eredményének tekintették, s minden mást humbugnak. Azaz igen szűkre szabták individuális tudásuk horizontját. Sem a lélek és a test dualitásáról, sem az elemek önállóságáról nem vettek tudomást. A nevelés szociális komponenseinek vagy módszertanának nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint az alkati adottságoknak vagy a karakternek. A civilizációról vagy a kultúráról alkotott képük, miként egy hídszerkezet íve, a mérnöki tudományok, a történeti hősök és kronológiák pillérei közé volt kifeszítve. A tudás szervezettségének azon a szintjén mozogtak, ahol a francia mechanikus materialisták a XVIII. században, mikor is az anyagok, az erők és a mozgások kauzális sorokba szedett, determinista szemléletével épp nekimentek a falnak; vagy kudarcuk láttán éppen elhagyták, kényszerűen feladták a módszeres gondolkodást. Miközben persze, roppant elrövelésben, az érzelmességtől csöpögő és bájoskodó Lullyt, az érzelmi mechanizmusok szerkezetétől megrészegedett Rameau-t, a véghetetlen érzelmi modulációkon bukdácsoló Händelt istenítették.

Apám hosszan magyarázta, hogy mi minden meg nem esett a világban nélkülünk. Sorolta, halmozta, képeket mutogatott, s ezek közül nem egy volt, amely még évtizedek múltán is foglalkoztatta a képzeletemet. Szadista élvezettel terhelte túl a felfogóképességemet. Tömte belém az adatot. Az egyes témákra mindig újra visszatért. Mint ha ugyanakkor és ugyanezzel a gesztusával nemcsak tárgyi tudást óhajtott volna közvetíteni, hanem a megértéshez szükséges tudás mennyiségére óhajtotta volna felhívni a figyelmemet. Amit én úgy fogtam föl, hogy pusztá megmaradásomhoz, azaz a túléléshez, amelynek az ostrom alatt alaposan végimentünk az alapkursusán, föltétlenül tudnom kell Zeuszról, a Vezúv végzetes kitöréséről, Pliniusról, a földesurak ellen föllázadó és tüzes vasakkal megkínzott Dózsáról, a hegy tetején farkast, farkast ordító pásztorról, a német parasztháborúról, a pestisről, Nelson admirálisról, a francia forradalomról, Marianne-ról, aki Delacroix festményén, kezében a francia nemzeti lobogóval, nyilvánvalóan diadalmas ostromra, az utolsó küzdelemre hívta puskás, pisztolyos és bikacsökös társait, a semmit veszíteni nem tudó sans-culotte-okat, fel a romok halmán, a földön heverő hullák halmán át. Napóleonnól, Robespierre-ről, Darwinról, Kossuth Lajosról is tudnom kell, akit a dédapám öccse, Mezei Ernő személyesen ismert, Turinban

többször fölkereste a száműzetésben, könyvet írt róla, ajánlásával lett országgyűlési képviselő s így tovább.

Ha mindezt nem értem, nem tudom vagy nem teremtek személyes nexust az emberi történelemmel, akkor nem fogok elboldogulni, azaz nem élem túl, ezt nem mondta, de én így értelmeztem felszólításának slusszpoénját.

Amitől a jövő érthető lett, világos, hogy mi mindent kell még elvégezni a túlélésem érdekében, de ettől még nem lett érthetőbb a múlt.

Magyarzatainak pusztán árnyai maradtak fenn a tudatomban. Még szerencse. Néhány kóbor történelmi személy és fogalom, a hűbériség, ezt tőle hallottam először a szófejtéssel együtt, ura van a béresnek, urához hű béres, béres, akinek a munkájáért természetben vagy pénzben bér jár, úrbér, úrbéri birtok, aztán a családi személynevek, Mezei Mórról vagy testvéröccséről, Ernőről tőle hallottam először egy valamilyen ünnepélyesen világító csillár alatt, bizonyára valamilyen díszes középületben, talán a Parlamentben, nem tudom, hol. Fogalmi hüvelyek, fogalmi burkok, amelyek jóval később nyerték el tartalmukat, ha elnyerték egyáltalán. Jó esetben többször elnyerték. Töltekeztek, híztak ezek a hüvelyek, miként a hernyó; egy szép napon majdhogynem szétrepedtek már a túl sok, a túl zöld, a túl sok lábjegyzettel megtűzdelt tudástól. Máskor meg hízott állapotukban derült ki róluk, hogy félreértésekkel vagy éppen hiedelmekkel vannak teli. Az agyam félrehordott, vagy lélektani tudatlanságuk miatt minden bizonytalansággal az ő agyuk hordott félre, félre vagyok informálva, félre vagyok vezetve, félretömték a tudásomat, félreismerem őket. S akkor csúnya nyílt sebeket hagyva, felrepedtek ezek a fogalmi bendők, vakbelek, bábok vagy hüvelyek, dől ki belőlük a sok peshedt tévedés. Hullott a férgese, büzlött a sok romló fehérje. De hiszen így mozog az elme a kóbor fogalmaival a mélyebbnél is mélyebb időrétegekben, hol vissza, hol előre. És fordítva. Ma még tudja, hogy a fogalom vagy a jelenség teljesebb megértése érdekében mi mindent kéne tennie, mi mindennek kéne még utánamennie, utánanéznie, mi mindent kéne még megtanulnia, megértenie, milyen kísérleteket kéne még elvégeznie, de holnap minderre már nem jut ideje, mert nem késlekedhet, és akkor hiányos tudással, a botrányos zsigereire bízva kell cselekednie, vagy a cselekvésről a zsigeri bizonytalansága miatt inkább lemondania, gyanútlanabbaknak átengednie a terepet.

(Folytatása következik.)

Balaskó Ákos

CSAK A FÁKRA

Emlékezni tisztán csak a fákra.
És hogy dinnyeszagú szél hozta
a bizsergő szárnyzuhogást és csőrzsivajt
a tarló szélén vetett lesálláshoz.

Mesélték, nyakon ragadva hozták
a kutyák a ludakat, mindkettőt szárnylövessel.
És hogy mikor újra töltött, na akkor.